

Ks. ALFONS SCHLETZ

KS. JÓZEF BAŃKA

Szkic biograficzny i bibliografia prac

Od czasu do czasu pojawiają się na łamach naszych studiów szkice biograficzne żyjących historyków Kościoła i działaczy katolickich. W niniejszym tomie „Naszej Przeszłości” przedstawimy naszym czytelnikom sylwetkę jednego z naszych współpracowników i oddanych przyjaciół — ks. docenta dra Józefa Bańkę, długoletniego proboszcza parafii Opatrzności Bożej w Katowicach, z okazji 30-lecia pracy duszpasterskiej w charakterze proboszcza oraz 35-lecia pracy naukowej.

Ks. Józef Bańka urodził się 21 marca 1910 roku w Gliwicach z rodziców: Pawła, robotnika warsztatów taboru kolejowego i Franciszki z Skrzypczyków. Rodzice, zwłaszcza matka, byli głęboko religijni i pobożni¹, oraz gorącymi patriotami. Paweł Bańka angażował się politycznie w organizacjach, zmierzających do przyłączenia Śląska do macierzy, za co został usunięty z warsztatów kolejowych. W Gliwicach uczęszczał Józef Bańka do szkoły podstawowej i pierwszej klasy gimnazjalnej. Po zwolnieniu Pawła Bańki z pracy, rodzina przeniosła się do Katowic (1922), gdzie zamieszkała w pobliżu kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła. W Katowicach w gimnazjum im. Adama Mickiewicza kontynuował Józef (od drugiej klasy) studia średnie. Zakład cieszył się dobrą opinią w społeczeństwie, a wysoki poziom naukowy utrzymywał się dzięki doborowi odpowiednich sił nauczycielskich, dość wspomnieć polonistę Stefana Ciembroniewicza, znawcę języków wschodnich Rudolfa Ranozka i znakomitego matematyka Mikołaja Orlickiego. W r. 1929 złożył Józef Bańka egzamin dojrzałości.

Idąc za głosem powołania zapisał się 19-letni maturzysta jesienią 1929 r. za przykładem starszego brata Gerarda na Wydział Teolo-

¹ Spośród pięciorga rodzeństwa troje poświęciło się służbie Bożej. Najstarsza córka Jadwiga Maria (ur. 1906) wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek w Wiedniu z zamiarem wyjazdu na misje, Gerard (ur. 1908) jest kapłanem diec. katowickiej, dziekanem i proboszczem parafii św. Jadwigi w Chorzowie. Dwie młodsze siostry ks. Józefa Bańki mieszkają w Chorzowie, Elżbieta (ur. 1911) prowadzi dom i kancelarię parafialną ks. Gerardowi, a Franciszka (ur. 1916) jest magistrem farmacji i pracuje w aptece w Chorzowie.

giczny U. J.², będąc alumnem Śląskiego Seminarium Duchownego. Jego profesorami byli tacy uczeni, jak ks. Jan Fijałek, ks. Konstanty Michalski, ks. arcybp Michał Godlewski, ks. Tadeusz Glemma. Alumni śląscy mieszkali już wówczas w nowo wybudowanym gmachu seminarium przy al. Mickiewicza. Rektorem seminarium był ks. Stanisław Maśliński, a formacją duchową alumnów kierował ojciec duchowny ks. Karol Rzychoń C. M. Początkowo student Bańka uczęszczał na seminarium ks. Konstantego Michalskiego, ale po roku przeszedł na seminarium historii Kościoła ks. Tadeusza Glemmy. Temu ostatniemu przedstawił w r. 1934 pracę magisterską pt. „Reformacja w parafii pszczyńskiej” z oceną celującą³. Za specjalnym zezwoleniem rektora ks. Maślińskiego korzystał Józef Bańka (od III r. teologii) z wykładów historycznych na Wydziale Filozoficznym. Wybuch drugiej wojny światowej przeszkodził mu w ukończeniu drugiego fakultetu i zdobyciu tytułu naukowego z historii.

Głębokim niewątpliwie przeżyciem alumna Bańki była podróż do Włoch w r. 1932. Zwiedził wówczas Rzym, Asyż, Florencję, Wenecję i Austrię. Po kilku latach po otrzymaniu kartki z Rzymu od swego profesora ks. Glemmy tak mu się zwierzył: „Kiedy patrzę na widokówkę, żywo staje mi przed oczyma panorama przeżyć w czasie mej podróży po Włoszech w r. 1932; wówczas za pożyczone pieniądze pod wpływem młodzieńczej wyobraźni, lubującej się w nadzwyczajności, szukałem czegoś nowego, bo czułem się wtedy w seminarium względnie źle. Wiem jeszcze dokładniej, że grób Biedaczyny z Asyżu i grób św. Piotra stały się dźwignią dla duszy mojej. Wróciłem spokojniejszy a raczej, gdyby to było można, wcale nie chciałem już wracać⁴.”

Tymczasem studia teologiczne Bańki dobiegały końca. W latach pobytu w seminarium posuwał się i w hierarchii, a d. 24 czerwca 1934 r. otrzymał w Katowicach w kościele prokatedralnym Świętych Apostołów Piotra i Pawła święcenia kapłańskie z rąk pierwszego sufragana katowickiego ks. biskupa Teofila Bromboszcza⁵. Uroczyste prymicje w gronie rodziny i przyjaciół odprawił nowo wyświęcony kapłan w wyżej wspomnianym kościele prokatedralnym, który był jego kościołem parafialnym w dniu 26 czerwca 1934 r. Urząd proboszcza sprawował w tym czasie ks. kanonik

² Arch. U. J. Album U. J., Wydział Teologiczny, Rok. akad. 1929/30, S II 517 (418) V.

³ Arch. U. J. Teczka: WT II 252 (magisterium ks. Józefa Bańki).

⁴ List do ks. Glemmy, 25 III 1935. Zob. Listy ks. J. Bańki do ks. Tadeusza Glemmy (1934—1952), Arch. „Naszej Przeszłości” (ANP) sygn. 53.

⁵ Swemu konsekratorowi poświęcił Bańka osobną rozprawę: *Biskup Teofil Bromboszcz (1886—1937)*, „Nasza Przeszłość” t. 23: 1966 s. 279—312 i odb.

2. Kościół Opatrzności Bożej w Katowicach-Zawodziu. Polichromia Adama Bunscha

Karol Mathea, który duszpasterzował w tej parafii w latach 1923 do swojej śmierci w r. 1964⁶.

Po krótkim wypoczynku poprymicyjnym władze diecezjalne wysłały ks. Bańkę na zastępstwo do Świętochłowic. Wiadomością tą dzieli się z swym profesorem ks. Glemmą: „Tymczasem — pisze — jestem na zastępstwie w Świętochłowicach u radcy Otręby. Zdaje się, że tu pozostanę. Mam trochę dużo pracy, ponieważ jeden z wikarych jest na urlopie... Znalazłem trochę czasu i szukam literatury do reformacji na Śląsku w registrach”⁷. Pod koniec sierpnia 1934 r. otrzymał Józef Bańka dekret na wikarego w Świętochłowicach⁸. Pracował w tej parafii u boku znanego społecznika, opiekuna biednych i bezrobotnych, wspomnianego ks. Wiktora Otręby. Parafia liczyła 18 000 wiernych, a wśród ludności przeważali hutnicy i górnicy. Duszpasterstwo było prowadzone w dwóch językach — polskim i niemieckim, na podstawie konwencji genewskiej. Język niemiecki został zniesiony w duszpasterstwie w r. 1937. Po latach ks. Bańka zawsze mile będzie wspominał pobyt w Świętochłowicach.

W życiu młodego kapłana daje się zauważyć, że po święceniach kapłańskich nie zerwał z pracą naukową mimo licznych obowiązków duszpasterskich. Obok zajęć ma swoje hobby — sport, jak łyżwy, narty, kąpiele rzeczne i morskie, wycieczki. W grudniu 1934 r. pisał z Katowic do swego profesora: „Wracam do Świętochłowic po przymusowym urlopie zdrowotnym; złamałem sobie na sztucznym torze łyżwiarskim nogę. Kiedy w ten sposób zostałem przykuty do łóżka, zacząłem tym bardziej pracować nad swoim tematem historycznym...”⁹

W Świętochłowicach interesował się Bańka przeszłością parafii i kościoła p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, gromadził materiały, ale nagle 23 marca 1935 r. został przez władze diecezjalne przeniesiony do Chorzowa w charakterze wikarego parafii św. Barbary, liczącej wówczas ok. 30 000 wiernych¹⁰. W Chorzowie zaczął się nowy okres w życiu ks. Bańki, trwający trzy lata (1935—1938) i był niewątpliwie startem do dalszej szerszej działalności duszpasterskiej i naukowej. Pracę kapłańską prowadził nie tylko w kościele, ale działał w czternastu organizacjach kościelnych, zwłaszcza młodzieżowych, należących do tzw. Misji Wewnętrznej czy Akcji Katolickiej. Zajęło to ks. Bańkę dziennie od trzech do czterech godzin. W tym czasie dał się też poznać jako dobry konferencjo-

⁶ Jemu także ks. Bańka poświęcił wspomnienie pośmiertne w „Wiadomościach Diecezjalnych” (Katowice) R. 32: 1964 nr 3/4 s. 50—52, oraz w „Gościu Niedzielnym” R. 34: 1965 nr 7 s. 41.

⁷ List Bańki do Glemmy, Świętochłowice 6 VIII 1934, ANP sygn. 53.

⁸ List Bańki do tegoż, 24 IX 1934.

⁹ List Bańki do tegoż, Katowice 9 XII 1934.

¹⁰ List Bańki do tegoż, Chorzów 25 III 1935.

nista i rekolekcjonista, oraz organizator tzw. niedziel Alojzjańskich. Mimo licznych zajęć pracował naukowo, cieszył się dużą sympatią i poparciem proboszcza ks. Jana Brandysa¹¹. Dzięki temu mógł od czasu do czasu dojeżdżać do Krakowa na seminarium historii Kościoła, mieć kontakt z Wydziałem Teologicznym i swym profesorem Tadeuszem Glemmą. Przygotowywał pracę doktorską. Początkowo zamierzał opracować dzieje protestantyzmu w diecezji katowickiej, ale po konsultacji z ks. drem Maksymilianem Wojtasem i ks. Glemmą ograniczył temat do historii protestantyzmu w dekanacie pszczyńskim. W r. 1936 przedłożył ks. Bańka Wydziałowi dysertację n.t. *Dekanat pszczyński w czasie reformacji protestanckiej i odrodzenia katolickiego na tle stosunków kościelnych Śląska* (drukowana w Chorzowie w r. 1937, nakładem autora)¹². Recenzentami rozprawy byli ks. T. Glemma i bp Michał Godlewski. W ocenie pracy ks. Glemma napisał: „Rozprawa, na temat dotąd nie opracowany, oparta jest na sumiennie wyzyskanej literaturze drukowanej przedmiotu, nawet zawartej w czasopismach i na nieznanym przeważnie materiałach archiwalnych (głównie z Pszczyny i Archiwum Kapitulnego w Krakowie) i prostuje miejscami wyniki dotychczasowych badań. Rozszerza dość znacznie wiadomości o dziejach kościelnych Śląska i diecezji krakowskiej. Autor wykazuje w niej zupełną znajomość zasad pracy naukowej”¹³. Skoro tylko rozprawa Bańki ukazała się w druku, świetny znawca historii i kultury Śląska ks. prałat Emil Szramek, zmarły w obozie koncentracyjnym, taką wydał ocenę: „Rozprawa ks. dra Bańki pod względem metody bez zarzutu, jest zapowiedzią dalszych solidnych prac historycznych młodego autora, szczerze zamiłowanego w przeszłości Śląska”¹⁴. W dwóch terminach zdawał doktorant przepisane rygoroza: 30 października 1936 r. z dogmatyki (u ks. Wł. Grzelaka), filozofii chrześcijańskiej (u ks. K. Michalskiego), a 26 stycznia 1937 r. z historii Kościoła powszechnego i polskiego (u ks. Glemmy), oraz prawa kanonicznego (u ks. J. Krzemienieckiego)¹⁵.

Zdobycie doktoratu było startem do dalszych prac naukowych. Rok po ukazaniu się rozprawy doktorskiej wydał Bańka *Księgę protokołów konwentów pastorskich Ziemi Pszczyńskiej (1588—1628)*, Katowice 1938. Rzecz ukazała się w serii „Fontes” (tom IV) Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku, nie bez wpływu L. Musioła,

¹¹ Zob. o nim: A. Zatorski, *Ks. Jan Brandys*, „WTK” R. 16: 1972 nr 39.

¹² Arch. U. J. Teczka Teol. Dokt. WT II 273. Początkowo Bańka nosił się z myślą wydania pracy nakładem „Polonia” lub Księgarni Katolickiej w Katowicach. Ukazała się jednak w Chorzowie nakładem autora. Zob. List Bańki do Glemmy, Chorzów 8 II 1937.

¹³ Arch. U. J. Teczka, j.w. Recenzja Glemmy nosi datę 18 III 1936.

¹⁴ „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” T. 6: 1938 s. 423.

¹⁵ Arch. U. J. Elenchus rigorosorum et promotionum ad gradum in Facultate Theol. Cracoviensi, WT II 275 (9).

ks. M. Wojtasa¹⁶ i prezesa Towarzystwa ks. E. Szramka. Ks. Bańka konsultował się przy opracowaniu *Księgi protokołów z swym profesorem ks. Glemmą*, który przejrzał także wstęp krytyczny książki. Świadczy o tym zarówno podziękowanie wyrażone w przedmowie¹⁷, jak i w listach do profesora¹⁸. W Chorzowie na wikariacie zainteresował się Bańka historią parafii św. Barbary¹⁹. „Wiadomości Parafialne” parafii św. Barbary w Chorzowie, redagowane w owym czasie przez ks. Bańkę, drukowały odcinkami rozprawę jego: *Z przeszłości parafii św. Barbary w Chorzowie* (R. 7: 1938, numery od lutego do września). Wolne chwile, których zapewne było mało, poświęcił młody doktor pisaniu kroniki parafialnej, naprawiając zaniedbania poprzedników.

Zaznaczyć również wypada, że Bańka interesował się i nadal interesuje ruchem naukowym na Śląsku. W miarę możliwości uczestniczył w pracach i zebraniach Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku²⁰ i tam poznał bliżej prezesa ks. Emila Szramka i szereg innych pracowników naukowych. Szramek darzył go wyjątkowym zaufaniem, a więzy przyjaźni zacieśniły się bardziej jeszcze po przejściu Bańki w r. 1938 do Katowic w charakterze wikarego niedawno powstałej parafii Opatrzności Bożej. Dalsze koleje życia są odtąd ściśle związane z Katowicami.

Parafia Opatrzności Bożej, położona wówczas na peryferiach Katowic została wykrojona z terenu parafii Bogucice. Pierwszym proboszczem został mianowany ks. Antoni Lindner, który w latach swego kapłaństwa przed przybyciem do Katowic wybudował dwa kościoły. On też jest budowniczym obecnego kościoła Opatrzności Bożej. Parafia w chwili powstania liczyła ok. 14 000 wiernych. Ks. Lindner w ostatnich kilku latach przed wybuchem drugiej wojny światowej był już człowiekiem schorzałym, cierpiał na nadciśnienie i cukrzycę. Ks. Bańka był jedynym wikarym. Proboszcz powierzył mu kierownictwo nad stowarzyszeniami kościelnymi, polskimi i niemieckimi. W liście do ks. Glemmy zwierzył się Bańka z swych kłopotów: „...odczuwam — pisze — głęboko zmianę — osamotnienie, ale myślę, że to raczej dodatnio wpłynie na ducha kapłańskiego. Mam zresztą pracę naukową, jeśli to co robię, można tak nazwać. Przyjaciela w ks. proboszczu nie mogę mieć, bo z powodu choroby, mimo wielkiej życzliwości dla księży konfratrów innych

¹⁶ Jako trzeci tom „Fontes” nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku wydał ks. Maksymilian Wojtas *Akta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego*, Katowice 1938.

¹⁷ *Księga protokołów*, s. 13.

¹⁸ Listy Bańki do ks. Glemmy, Katowice 8 X 1937; Chorzów 17 XII 1937, 9 II 1938, 18 VIII 1938.

¹⁹ List tegoż do Glemmy, 4 V 1938.

²⁰ Za wiedzą dyrektora jako uczeń gimnazjum uczęszczał na zebrania i wieczory dyskusyjne Towarzystwa.

i swego kapelana, psycha jego różni się zbytnio od psychy młodego kapłana. Utrudnia pracę duszpasterską w dużym stopniu brak probostwa”²¹.

Myśl o dalszych studiach znów wylania się na pierwszy plan. Tym razem chciałby je kontynuować na Wydziale Filozoficznym U. J. Ponieważ słuchał, jak wyżej wspomniano, na trzecim i czwartym roku teologii, wykładów profesorów J. Dąbrowskiego, Wł. Kopoczyńskiego i A. Semkowicza, pragnął by uzupełnić studia z zakresu historii powszechnej i polskiej. A jeśli nie dałoby się kontynuować je w Krakowie, myślał o zagranicznych w Rzymie. Z swych planów zwierzył się wikariuszowi generalnemu ks. biskupowi T. Bromboszczowi, który zezwolił mu wprawdzie na dalsze studia, odłożył jednak decyzję na później ze względu na brak księży²².

Gdy w r. 1939 ordynariusz katowicki ks. bp Stanisław Adamski zarządził prowadzenie misyj we wszystkich parafiach wielkich Katowic, zawiązał się komitet międzyparafialny polski i niemiecki. Zadaniem komitetu było nawiązanie kontaktu z radiostacją katowicką, która co pewien czas na trzy miesiące przed rozpoczęciem misyj nadawała komunikaty o misjach, a w czasie ich trwania nie nadawano w radio programów rozrywkowych i lekkiej muzyki. Powstały również w diecezji dwa tygodniki dla mieszkańców Katowic. P. Sławiński redagował polskie piśmko „Hejnał”, a ks. Franciszek Woźnica niemieckie „Weckruf”. Ten ostatni posiadał szczególne uzdolnienie w tym kierunku, bo redagował niemiecki tygodnik diecezjalny „Sonntagsbote”. Ks. Bańka aktywnie współpracował z „Hejnałem”, był jego współredaktorem i zasiliał go swymi artykułami.

W parafii Opatrzności Bożej misja odprawiała się w marcu 1939 r. Nauki polskie głosiło czterech franciszkanów z Panewnika z o. Franciszkiem Potockim na czele, dla niemieckich katolików teje parafii misję przeprowadzali oblaci z Katowic. Potem sporo czasu zajęło ks. Bańce przygotowanie polskich i niemieckich dzieci do pierwszej Komunii św. „Nastąpiło małe odprężenie w pracy parafialnej — pisał do ks. Glemmy — bo jesteśmy po misjach i uroczystości 1-szej Komunii św.”²³. Wraz z listem wysłał swemu profesorowi do wglądu referat własny n. t. „katolickiego dziejopisarstwa”. Ostatnie miesiące przed wybuchem drugiej wojny światowej stawały się na Śląsku coraz trudniejsze. „W pracy duszpasterskiej przy obecnej sytuacji trudno zachować «mocne nerwy», akcja bowiem domagająca się znoszenia nabożeństw niemieckich wzbiera na sile. W szeregu kościołach doszło na tym tle do zajęć. W sprawie tej będzie odczytany list pasterski w niedzielę 4 VI (1939 r.), a spe-

²¹ List Bańki do Glemmy, Katowice 11 X 1938.

²² Tamże.

²³ List tegoż do Glemmy, Katowice 21 V 1939.

cialne wskazówki z Kurii uprawniają xx. proboszczów do zawieszania wszelkich nabożeństw niemieckich. Jaka będzie reakcja po stronie mniejszości? W każdym razie naprężone stosunki narodowościowe skłaniają tu ludzi do częstych rozmów na temat: Kościół — naród — narodowość — państwo”²⁴.

Mimo trudności Bańka pracował normalnie, dzieląc czas na obowiązki duszpasterskie i naukę. Okazał w tym okresie duży talent organizatorski. Gdy czarne chmury obwieszczały zbliżającą się wojnę, Bańka jako jedyny wikary w parafii pod nieobecność proboszcza Lindnera malował kościół z racji 30-lecia jego kapłaństwa. „Komitet odnowienia kościoła sądzi, że niespodzianka taka będzie na pewno najmiłszym upominkiem dla ks. Proboszcza”²⁵. Zajęła mu ta praca miesiące letnie 1939 r. W sierpniu 1939 r. otrzymał Bańka nominację na nauczyciela religii w Państw. Gimnazjum w Katowicach, ale funkcji tej nie zdołał objąć. Wybuch drugiej wojny światowej sparaliżował wiele zaplanowanych prac.

Zaczęły się wkrótce aresztowania księży. Po uwięzieniu przez gestapo ks. Jana Osiewacza i wysłania go do obozu koncentracyjnego (maj 1940), władze kościelne zamianowały ks. Bańkę administratorem parafii Ćwiklice. Uniknął w ten sposób „branki” do wojska, bo hitlerowcy nie powoływali do wojska księży zajmujących samodzielne placówki. W Ćwiklicach przebywał ks. Bańka do października 1942 r. W tym okresie zajął się uporządkowaniem archiwów parafialnych w dekanacie pszczyńskim, dojeżdżając rowerem do różnych parafii. Na plebanii ćwiklickiej prowadził Bańka tajne nauczanie, organizował pomoc dla więźniów w Oświęcimiu.

Korespondencja, którą prowadził ks. Bańka w czasie okupacji z swym profesorem ks. Glemmą w Krakowie, rzuca jasny snop światła na autora listów. Mimo trudne warunki, cenzury wojennej, aresztowań, informował Bańka swego profesora o aresztowaniach i zgonach księży, byłych wychowanków U. J., o stosunkach kościelnych pod rządami hitlerowców, a także o nowych książkach i ruchu naukowym²⁶. W kościele parafialnym w Ćwiklicach odnowił tryptyk głównego ołtarza z XVI w., poddając go konserwacji we Wrocławiu²⁷. Po konserwacji urządził dla niego specjalną kaplicę²⁸.

Ponieważ czynności duszpasterskie w tym czasie ograniczały się ściśle do ram kościoła parafialnego, Bańka postanowił kontynuować studia na fakultecie filozoficznym uniwersytetu wrocławskiego, do kąd dojeżdżał z Ćwiklic, ale po drugim pobycie władze niemieckie

²⁴ List Bańki do Glemmy, 2 VI 1939.

²⁵ List Bańki do tegoż, 28 VII 1939.

²⁶ Por. np. listy do Glemmy, Ćwiklice 18 X 1940, 7 I 1941, 22 IX 1942 (o zgonie w ciągu roku 25 kapłanów, o aresztowaniu ks. Ignacego Jeża).

²⁷ Kartka do Glemmy, b. d.

²⁸ List Bańki do tegoż, Katowice 23 III 1942.

odmówił mu dalszych studiów²⁹. Wykorzystał jednak dla swoich celów archiwalia i zbiory wrocławskie, poznał nowych ludzi, jak np. ks. prof. Fr. Ks. Seppelta.

W sierpniu 1942 r. zmarł w Katowicach ks. Lindner i administrator parafii Opatrzności Bożej został mianowany ks. Bańka (wrzesień 1942)³⁰. Odtąd piastuje bez przerwy urząd proboszcza wspomnianej parafii.

Skoro tylko zakończyły się działania wojenne i Katowice zostały oswobodzone przez wojska radzieckie, ks. Bańka dzielił się tą wiadomością z prof. Glemmą: „Wolność. Chwila ta wybiła dla naszej dzielnicy w Zawodziu 26 I o godz. 5,47 popoł. Wtedy pierwsze czolgi wjechały z szosy krakowskiej do Katowic. Ustawily się pod mostem kolejowym wzdłuż ulicy aż do rogu Krakowskiej, gdzie mieszkam! Wszystko było w piwnicy! Panika, strach! Następnie mocna strzelanina z ratusza obok kościoła, ze strony Niemców na wojsko rosyjskie piesze, które zjawilo się koło 8! Stan trwał do 1/4 3 w nocy! Nasza dzielnica do kościoła Mariackiego była zdobytą”³¹.

Po działaniach wojennych wskutek wybuchu wagonu z amunicją w bliskim sąsiedztwie parafii w dniu 21 lutego 1945 r., kościół Opatrzności Bożej został zdewastowany i częściowo uszkodzony. Ks. Bańka okazał się wtedy świetnym organizatorem i budowniczym. Odnowił w krótkim czasie kościół i kilkakrotnie w latach powojennych remontował go po uszkodzeniach górniczych. W latach 1948—1950 wystawił na zapleczu kościoła nowoczesną plebanie według projektu inż. architekta Józefa Gołasowskiego z Myślenic. Poświęcenia kamienia węgielnego dokonał ks. Bańka w sierpniu 1948 r. Budowę prowadzono systemem gospodarczym, a liczne roboty przy budowie zostały wykonane bezinteresownie przez para-

²⁹ Bańka do tegoż, Cwiklice 7 I 1941.

³⁰ Bańkę charakteryzują m. in. słowa zawarte w liście do ks. Glemmy z d. 22 IX 1942: Ich soll nun nach Kattowitz-Zawodzie übersiedeln und die Pfarrei als Administrator leiten, da dort im August der Pfarrer gestorben ist. Am 10 IX ist mir diese Neuigkeit amtlich mitgeteilt worden! Ich persönlich sage auf alles, ob leicht oder schwer, ein starkes, freudiges „ja“ — Deus providet! (Podkreślenie moje).

W dziesięciolecie śmierci swego poprzednika ks. Bańka umieścił w kościele Opatrzności Bożej płaskorzeźbę z następującym napisem:

ANTONIO LINDNER
PRIMO HUIUS PAROCHIAE RECTORI
ECCLESIAEQUE AEDIFICATORI
SUCCESOR ET PAROCHIANI
GRATI POSUERUNT A. D. MCMLII

I o tym wspomnieć trzeba, że w r. 1953 sprowadził ks. Bańka art. mal. prof. Adama Bunscha, który wykonał polichromię w kościele Opatrzności Bożej — na ścianie nad ołtarzem postać Chrystusa uspokajającego burzę na morzu, oraz Drogę Krzyżową.

³¹ List Bańki do Glemmy, Katowice 22 II 1945.

fian. Poświęcenia nowej plebanii dokonał 4 czerwca 1950 r. ks. kan. Karol Mathea w uroczystość Trójcy św. w gronie licznych kapłanów³².

Ożywiona korespondencja prowadzona wśród nawału zajęć z prof. Glemmą jest dowodem, że dalsza praca naukowa leży ks. Bańce na sercu. Omawia z profesorem sprawę przyszłej habilitacji³³. Proponował mu opracowanie następujących tematów:

- 1) Stan i potrzeby nauki polskiej na polu historii kościelnej na Śląsku (lub w diecezji katowickiej).
- 2) Reformacja w parafiach diecezji katowickiej na tle historii Kościoła (albo Kościoła polskiego).
- 3) Materiały źródłowe i opracowania dotyczące historii Kościoła w diecezji katowickiej.
- 4) Ks. prałat Szramek a nauka polska (albo jako naukowiec).
- 5) Dzieje dawnego dekanatu pszczyńskiego a związki z Kościołem polskim.

Ostatecznie wybrał ks. Glemma i sprecyzował temat pracy habilitacyjnej: „Zagadnienia historiografii kościelnej diecezji katowickiej”. W r. ak. 1946/47 przeprowadził ks. Bańka przewód habilitacyjny. Ocena pracy napisali profesorowie: ks. Tadeusz Glemma, bp Michał Godlewski i ks. Jan Krzemieniecki. D. 5 maja 1947 r. odbyło się kolokwium, a 27 czerwca t.r. wygłosił ks. Bańka wykład habilitacyjny n.t.: „Praca narodowa duchowieństwa polskiego w okresie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku (1918—1922)”³⁴.

W pierwszych latach powojennych nie drukował Bańka większych prac z powodu różnych trudności i braku papieru. Zasiłał jednak prasę katolicką popularnymi artykułami. Liczne zajęcia duszpasterskie i dydaktyczne nie pozwalały na zajmowanie się szerzej zakrojoną pracą naukową. Uczył zaraz po wojnie w liceum żeńskim przy pl. Wolności w Katowicach, oraz liceum hutniczym obok huty „Ferrum”. Przez szereg lat był profesorem Śląskiego Seminarium Duchownego, najpierw na kursie wstępnym w Tarnowskich Górach (1953—1958), potem w Krakowie (1959—1967). Tematem jego wykładów była historia regionu śląskiego i diecezji katowickiej. Otrzymane za wykłady wynagrodzenie oddał do dyspozycji rektora seminarium, przeznaczając je dla biednych alumnów lub na zakup książek do biblioteki seminaryjnej. W latach 1947—1957 pełnił obowiązki kapelana akademickiego. Brał wówczas udział w licznych zjazdach duszpasterzy akademickich i ruchu rekolekcyjnym. Na plebanii urządził w l. 1962—1967 spotkania naukowe, na które zapraszał kapłanów — miłośników nauki, spro-

³² Budowa probostwa w Zawodziu (maszynopis), opr. przez ks. J. Bańkę.

³³ Listy Bańki do Glemmy, Katowice 27 II 1945 i 15 IV 1945.

³⁴ Arch. U. J., WT 56, habilitacja ks. Józefa Bańki.

wadzając prelegentów (np. ks. A. Klawka, ks. F. Gryglewicz, ks. J. Gawora, ks. A. Schletza i in.).

Od r. 1962 jest ks. Bańka bliskim współpracownikiem „Naszej Przeszłości”, zamieszczając w niej rozprawy i artykuły o tematyce śląskiej (o bpie Bromboszczu, ks. Emila Szramku, o nuncjuszu Rattim i jego stosunku do powstania śląskiego i plebiscytu i in.). W r. 1966 ukazała się obszerna monografia o życiu i działalności ks. Emila Szramka (1887—1942), której współautorem jest ks. bp Herbert Bednorz. W „Duszpasterzu Polskim Zagranicą” opublikował Bańka życiorys ks. arcybpa Józefa Gawliny (Odb. Rzym 1970 ss. 33)³⁵.

Nie są to oczywiście wszystkie prace dzielnego historyka śląskiego. Sporo rzeczy pozostało w rękopisach. Życzymy Ks. Jubilatowi długich lat życia, powodzenia w pracy kapłańskiej i jeszcze wielu drukowanych rozpraw naukowych.

BIBLIOGRAFIA PRAC KS. JÓZEFA BAŃKI

Bibliografia niniejsza jest pierwszym zestawieniem dorobku naukowego ks. doc. dra Józefa Bańki, spisem niekompletnym ponieważ nie obejmuje pozycji (przeważnie o charakterze dewocyjnym), drukowanych przed wojną w periodykach: „Nasze Pisemko” (organ Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Katowicach), „Hejnał”, „Weckruf” oraz po wojnie w prasie codziennej pod pseudonimem Job lub anonimowo.

1937

1. Dekanat pszczyński w czasie reformacji protestanckiej i odrodzenia katolickiego na tle stosunków kościelnych Śląska. Chorzów 1937 druk.: Druk. „Dziedziectwa” w Cieszynie 8° ss. 104, nlb. 1.

Rec.: *Wiadomości Diecezjalne* (Katowice) R. 12:1937 nr 6/7 s. 291—293; Szramek Emil [ks.], *Roczniki Tow. Przyjaciół Nauk na Śląsku* T. 6:1938 s. 423; Szymiczek Fr[anciszek], *Zaranie Śląskie* R. 15:1939 z. 1 s. 60—62.

1938

2. Księga protokołów konwentów pastorskich ziemi pszczyńskiej

³⁵ Zob. rec.: G. Zoebbe, w „Schlesien, Niederschlesien, Oberschlesien, Sudetenschlesien, Kunst, Wissenschaft, Volksstum”, R. 16:1971 s. 59—60.

(1588—1628). Katowice 1938 ss. 108, nlb. 1. Fontes IV. Tow. Przyjaciół Nauk na Śląsku.

3. Z przeszłości parafii św. Barbary w Chorzowie. *Wiadomości Parafialne* (parafii św. Barbary w Chorzowie) R. 7:1938 luty—wrzesień (ss. 38).

1941

4. Ostoberschlesien und die Reformation. *Der Sonntagsbote* (Katowice) R. 17:1941 nr 10 (9 III).

1962

5. [Dwudziesta piąta] 25. rocznica śmierci ks. bpa Bromboszcza. *Nasza Przeszłość* [T.] 15:1962 s. 304.
6. [Dwudziestolecie] 20-lecie śmierci ks. Emila Szramka. *Nasza Przeszłość* [T.] 15:1962 s. 305.
7. Hasło Jana XXIII. *Gość Niedzielny* R. 31:1962 nr 32 s. 252.
8. Kościół Trójcy Przenajświętszej w Dreźnie. *Gość niedz.* R. 31:1962 nr 33 s. 259.
9. Śp. ks. Jan Osiewacz (1891—1962). *Gość niedz.* R. 31:1962 nr 24 s. 189, 191.
10. Śp. ks. Jan Osiewacz, dziekan i proboszcz w Ćwiklicach (1891—1962). *Wiadomości Dziecezjalne* (Katowice) R. 30:1962 nr 5 s. 100—103.
11. Śp. ks. Jerzy Koptoń (1906—1962). *Gość niedz.* R. 31:1962 nr 25 s. 195.
Toż pt. Śp. ks. Jerzy Koptoń, proboszcz w Zebrzydowicach Śl., emeryt (1906—1962). *Wiadomości Diecezjalne* (Katowice) R. 30:1962 nr 6 s. 133—134.
12. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XIV (1961). — *Gość niedz.* R. 31:1962 nr 22 s. 175, nr 23 s. 184, nr 24 s. 192.
13. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XV (1962). — *Gość niedz.* R. 31:1962 nr 40 s. 319.
14. Rec.: Urban Wincenty bp: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1962. — *Gość niedz.* R. 31:1962 nr 50 s. 400.

1963

15. Ks. dr M. Wojtas jako historyk (1886—1962). *Gość niedz.* R. 32: 1963 nr 1 s. 7.
Toż. *Wiadomości Diecezjalne* (Katowice) R. 30: 1962 nr 12 s. 277—278.
16. Ks. Emil Szramek (1887—1942). Szkic biograficzny. Bibliografia prac ks. E. Szramka. *Nasza Przeszłość* [T.] 18: 1963 s. 141—185, portr. 1, Zsf. Odb. Kraków 1963 8° ss. 45.
17. [Stulecie] 100-lecie urodzin ks. Aleksandra Skowrońskiego (9 II 1863 — 4 X 1934). *Gość niedz.* R. 32: 1963 nr 19 s. 130.
18. Z ziemi tarnogórskiej. *Gość niedz.* R. 32: 1963 nr 34 s. 222.
19. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XVI (1962). — *Gość niedz.* R. 32: 1963 nr 10 s. 80.

1964

20. Krakowski uniwersytet a Ślązacy. *Gość niedz.* R. 33: 1964 nr 25 s. 145—146.
21. Ks. kanonik Karol Mathea [1886—1964]. *Wiadomości Diecezjalne* (Katowice) R. 32: 1964 nr 3/4 s. 50—52.
22. Towarzystwo Oświaty im. św. Jacka i ks. Emil Szramek. *Gość niedz.* R. 33: 1964 nr 43 s. 254, nr 44 s. 262, nr 46 s. 275.
23. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XVII (1963). — *Gość niedz.* R. 33: 1964 nr 4 s. 24.
24. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XVIII (1963). — *Gość niedz.* R. 33: 1964 nr 15 s. 88.
25. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XIX (1964). — *Gość niedz.* R. 33: 1964 nr 34 s. 201.
26. „*Nasza Przeszłość*” tom XX (1964). — *Gość niedz.* R. 33: 1964 nr 51 s. 303.

1965

27. Śp.ks. Karol Mathea. *Gość niedz.* R. 34: 1965 nr 7 s. 41, il.
28. W rocznicę zgonu ks. arcybiskupa Józefa Gawliny. Kazanie wygłoszone w katedrze Chrystusa Króla w Katowicach w czasie mszy św. pontyfikalnej odprawionej przez bpa sufr. ks. Józefa Kurpasa w intencji zmarłego Arcybiskupa, dnia 28 IX 1964. *Duszpasterz Polski Zagranicą* (Rzym) R. 15: 1965 nr 4 s. 419—423.
29. Rec.: Jaros Jerzy: Historia górnictwa węglowego w zagłębiu górnośląskim do 1914 roku. Wrocław 1965. — *Gość niedz.* R. 34: 1965 nr 51 s. 303.
30. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XXI (1965). — *Gość niedz.* R. 34: 1965 nr 20 s. 120.
31. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XXII (1965). — *Gość niedz.* R. 34: 1965 nr 45 s. 272.
32. Rec.: Żywczyński Mieczysław [ks.]: Historia powszechna 1789—1870. Warszawa 1965. — *Gość niedz.* R. 34: 1965 nr 19 s. 115.

1966

33. Biskup Teofil Bromboszcz (1886—1937), pierwszy sufragan diecezji katowickiej. (Przyczynek do historii diecezji katowickiej). *Nasza Przeszłość* [T.] 23: 1966 s. 279—312, portr. 1. Nadb. ss. 33.
Rec.: Klawek Aleksy ks., *Ruch Biblijny i Liturgiczny* R. 20: 1967 nr 4/5 s. 308—309.
34. [Piętnaście] 15 lat upłynęło. Podał ... *Gość niedz.* R. 35: 1966 nr 42 s. 251.
O sarkofagu bpa T. Kubiny.
35. Proces Marcina Lutra. *Gość niedz.* R. 35: 1966 nr 2 s. 10.
Nota informacyjna.

1967

36. Ks. [Tomasz] Szczepan Olszówka, pijar, pierwszy prowincjał pijarów w odrodzonej Polsce, 1886—1967. *Gość niedz.* R. 36: 1967 nr 41 s. 245, il.

37. Winny krzew w Ewangelii św. Jana. *Gość niedz.* R. 36 : 1967 nr 33 s. 200.
O promocjach doktorskich na KUL-u i pracy ks. Stanisława Pisarka pod wym. tytułem.
38. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXIV (1966). — *Gość niedz.* R. 36 : 1967 nr 3 s. 20.
39. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXV (1966). — *Gość niedz.* R. 36 : 1967 nr 31 s. 187.

1968

40. Ks. infułat dr Michał Lewek (1878—1967). *Wiadomości Diecezjalne (Katowice)* R. 37 : 1968 nr 11/12 s. 276—279.
41. Życie i działalność ks. Emila Szramka (1887—1942). Katowice 1966 ss. 224.
Współaut.: Bp Herbert Bednorz.
Rec.: Wosnitza Franz, *Archiv für schles. Kirchengeschichte* (Hildesheim) Bd 24 : 1966 s. 322—324; Zoebe Gerhard, *Mitteilungen für die Priester aus dem Ostem* (Königstein, Taunus) 1966 Nr 11 s. 144.

1969

42. Stanisław Ligoń — Karlik z Kocyndra. *Gość niedz.* R. 38 : 1969 nr 39 s. 234.
43. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXVIII (1968). — *Gość niedz.* R. 38 : 1969 nr 9 s. 51.
44. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXIX (1968). — *Gość niedz.* R. 38 : 1969 nr 14 s. 82.

1970

45. Arcybiskup Józef Gawlina. *Duszpasterz Polski Zagranicą* (Rzym) R. 21 : 1970 nr 3 s. 210—226, nr 4 s. 302—315. Nadb. ss. 33, portr. 1.
Rec.: Zoebe Gerhard, *Schlesien. Kunst, Wissenschaft, Volkstum* Jg 16 : 1971 H. 1 s. 59—60.
46. Dekanat Katowice—Południe. [Szkice historyczne parafii]. *Rocznik Diecezji Katowickiej* 1970 s. 92—99.
Autor nie podpisany.

47. Dekanat Katowice—Północ. [Szkice historyczne parafii]. *Rocznik Diecezji Katowickiej* 1970 s. 100—106.
Autor nie podpisany.
48. Dekanat kochłowski. [Szkice historyczne parafii]. *Rocznik Diecezji Katowickiej* 1970 s. 117—122.
Autor nie podpisany.
49. Dekanat mikołowski [Szkice historyczne parafii]. *Rocznik Diecezji Katowickiej* 1970 s. 130—135.
Autor nie podpisany.
50. Dekanat pszczyński [Szkice historyczne parafii]. *Rocznik Diecezji Katowickiej* 1970 s. 154—161.
Autor nie podpisany.
51. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXX (1969). — *Gość niedz.* R. 39 : 1970 nr 2 s. 11.

1971

52. Dekret ks. kard. Adolfa Bertrama z 21 XI 1920 roku a ks. Achilles Ratti, późniejszy papież Pius XI. *Nasza Przeszłość* [T.] 36 : 1971 s. 287—306, portr. 1, Zsf. Nadb. ss. 20.
53. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXXIV (1971). — *Gość niedz.* R. 40 : 1971 nr 29 s. 175.
54. Rec.: „Nasza Przeszłość” tom XXXV (1971). — *Gość niedz.* R. 40 : 1971 nr 49 s. 295.

1972

55. Jubilat zza oceanu. *Gość niedz.* R. 41 : 1972 nr 34 s. 271.
O ks. Piotrze Olszówce C. M.
56. „Nowa rozpoczyna się era”. *Gość niedz.* R. 41 : 1972 nr 51 s. 407.
O pierwszym liście pasterskim oraz ingresie bpa Augusta Hlonda do diecezji śląskiej
57. Pamiętny dzień w Katowicach. *Gość niedz.* R. 41 : 1972 nr 33 s. 257.
W 50. rocznicę powrotu Górnego Śląska do Polski.

58. Polonia amerykańska a powstanie śląskie. *Gość niedz.* R. 41: 1972 nr 48 s. 382.
59. [Przemówienie wygłoszone z okazji wręczenia Księgi Pamiątkowej ks. prof. Alfonsowi Schletzowi — Katowice—Zawodzie, dn. 15 stycznia 1972 r.] *Nasza Przeszłość* [T.] 37: 1972 s. 276—278.
60. Publikacje historyczne o archidiecezji wrocławskiej z lat 1970—1971. *Nasza Przeszłość* [T.] 37: 1972 s. 251—256.
61. Jubileusz 250-lecia obrazu Matki Boskiej w Pszowie na Górnym Śląsku. *Nasza Przeszłość* [T.] 38: 1972 s. 271—272.
62. Rec.: „*Nasza Przeszłość*” tom XXXVII (1972). — *Gość niedz.* R. 41: 1972 nr 46.
63. Rec.: Wieteska Józef ks.: Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r. Warszawa 1971. — *Nasza Przeszłość* [T.] 38: 1972 s. 253—255.

REDAKTOR I WSPÓLREDAKTOR

1. „Wiadomości Parafialne” parafii Św. Barbary w Chorzowie (tygodnik parafialny) 1935—1937.
2. „Hejnał”, Katowice 1939.

STANISŁAW ROSPOND

KSIĘSTWO BISKUPIE W NYSIE — GNIAZDO RODOWE KOPERNIKA

Schedel Hartmann, autor drukowanej „Kroniki świata” (*Liber chronicarum*, Nürnberg 12 VII 1493), z pięknymi drzeworytami miast polskich: Krakowa, Wrocławia i Nysy pisał:

„Nissa Slesie insignis urbs episcopalis sedes ad Nissam fluvium sita a quo denominationem accepit (...) variis edificiis ornata est Slesia (...) Plebs rustica polonici ydeomatis agrestibus laboribus desidiose incumbens potationi est plus dedita”¹.

A zatem w rozdziale „De Sarmacia regione Europe” i w podrozdziale „De regne Polonie et eius initio” jest opis tego miasta i tej ziemi okolicznej, z której niewątpliwie wywodzi się rodowód Kopernika:

„Otóż na Szląsku, w ziemi szcheropolskiej i w niewielkiej odległości od Krakowa, tego najdawniejszego dziś znajomego siedliska rodziny Koperników, leży starożytna osada tegoż samego co i wielki nasz astronom polski nazwiska, osada często bardzo wspomniana w dyplomatach XIII wieku wydrukowanych u Stencla”.

(J. Bartoszewicz, *Zyciorys Mikołaja Kopernika*, w: *Opera. Dzieła*, Warszawa 1854).

Z okazji jubileuszowego roku kopernikańskiego (1473—1973), czyli 500-lecia urodzin Kopernika warto zwrócić uwagę szczególną na „insignis urbs, episcopalis sedes ad Nissam fluvium sita”, w którym to mieście z końcem XV w. żył „lud wiejski języka (pochodzenia) polskiego”. Z tego to księstwa biskupiego wędrowali częściej niż z innych terenów Śląska zarówno rzemieślnicy (kamieniarze, płatnerze, złotnicy i kopernicy = wytapiacze miedzi i wyrobnicy przedmiotów miedzianych, gdyż *koper* z łac. *cuprum* oznaczał miedź), jak i scholarowie „Alma Mater Jagellonica”.

Oto poniższe instruktywne zestawienie statystyczne:

1. Najwyższy był wskaźnik ilościowy dla migracji mieszczkańskiej, rzemieślniczej i kupieckiej z Nysy do Krakowa w latach 1300—1400²:

¹ Por. Inkunabuł Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, nr 2526 — według B. Kocowskiego, *Katalog inkunabułów Bibl. Uniw. we Wrocławiu*, t. 1, Wrocław 1959 s. 755 i nn.

² F. Piekosiński i J. Szujski, *Najstarsze księgi i rachunki*